

A szegedi és a Páva utcai zsinagóga múltja, jelene és jövője

Előadók és absztraktok

Ábrahám Vera, könyvtáros

Szegedi Zsidó Archívum

A Szegedi Zsidó Hitközség Archívumának rövid története benne az új zsinagóga építésének iratai és rituális tárgyai

Előadásomban a Szegedi Zsidó Hitközség Archívumának bemutatására vállalkoztam.

-Az archívum története, fondjai, gyarapítása, fejlődése, különlegességei, tárgyai melyek a gyűjteményt gazdagítják, kínálatát színesítik.

-Kiemelve a szegedi új zsinagóga építészetével kapcsolatos dokumentumok és történetük (pályázatok, levelezések, eredeti rajzok, a jelenlegi kiállítás tárgyai)

- Az archívum aktív részvétele a felsőfokú oktatásban, minél szélesebb körű megismertetése érdekében archívum-bemutató foglalkozások pld. a Szeged Családkutató Egyesület, Csongrád megyei Honismereti Egyesület, nyugdíjas csoportok, könyvtárosok, levéltárosok, kutatók számára.

Az archívum létrehozása, és rendben tartása feldolgozása érdekében kapott támogatásokról: Rothschild Alapítvány és önkéntes munkát végző magánszemélyek.

-Publikációk: saját munkatársak, kutatók és oktatásban résztvevők.

A gyűjtemény jövője.

Dr. Bányai Viktória, tudományos főmunkatárs

Eötvös Loránd Kutatási Hálózat

„A jótékonyág megment a haláltól”: az adakozás tárgyai a szegedi zsinagógában

A címként választott – jól ismert, a Példabeszédekből vett – idézet az önfenntartó és számos szociális funkciót betöltő közösségi működés egyik tartóoszlopára emlékeztet: a zsidó közösségek és intézményeik alapvető bevételi forrása volt a tagok adakozás. A jótékonyág sok és sokféle módja a bibliai előírásoktól kezdve, a talmudi szabályokon át, mindig és mindenhol a közösségek méretéhez és életkörülményeihez alkalmazkodva, végigkíséri a zsidó történelmet. A koronként és területenként változó szabály- és szokásrendszer többek között a tárgykultúrában is megmutatkozik.

Az előadás olyan tárgyakat mutat be, amelyek feladata közvetetten vagy közvetlenül az adományok gyűjtése volt, így a tárgyakon keresztül az adakozás 19-20. századi szegedi rendjébe, és annak – tágabb társadalmi változásokkal is összefüggésben álló – változásaiba is bepillantást kapunk. Szó lesz a régi zsinagóga snóder-táblájáról, zsinagógai perselyekről és a felajánlások nyilvántartásáról. Néhány további példán keresztül pedig azt is látni fogjuk, hogy a kifejezetten adománygyűjtő tárgyakon túl számos más zsinagógai tárgy is az adakozásról (is) szól, hiszen felajánlásként készültek és kerültek a közösség használatába.

Dr. Gábor György, ügyvéd-egyetemi oktató
Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem
Törpék vagyunk Óriások vállán

A zsinagógát formális közösségként és informális közösségnek is leírhatjuk. A Bét Kneszetnek, a gyülekezés házának keretet ad a szereplők közötti munkamegosztás is.

Ebben a körben feladata van a közösség választott világi vezetőjének a hitközségi elnöknek másképpen a rasekolnak. Héberben a ros ha kahal kifejezést használjuk. Közel 15 éve képviselem a BZSH Páva utcai Zsinagóga templomkörzetét. 17 éves korom óta vagyok tagja, ifjúsági vezetője alakítója a zsidó közösségi élet szervezésének. Családi kötődésem, a tanulmányaim, az önkéntes munka összekapcsol Szegeddel is. Előadásomban a hazai zsidó ifjúsági szervezetekkel és zsinagógai kapcsolódásukkal, a Páva utcai zsinagóga XXI. századi történetével és a hitközség élete szervezésének sajátos módszertanával, a pandémiára adott hitközségi válaszokkal és nehézségekkel is foglalkozom.

Dr. habil. Glässer Norbert, egyetemi docens,
SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék
Modernitás narratív modelljei a zsinagógai térben?

Löw Immánuel beszédei mint a modern társadalom vágyott modelljei

A judaizmus reformtörekvései között a nemzeti nyelvű homíliák fontos szerepet töltek be a modern nemzetállami keretekhez történő igazodásban, a nemzeti nyelvek és kultúra elsajátításában, a reformtörekvések terjesztésében. A közösségi zsinagógai beszédek (drasot) a premodern és tradicionalitásra törekvő közösségekben többnyire Tóra-magyarzatokba ágyazott erkölcsnemesítő, feddő jiddis nyelvű szónoklatok voltak. A „népek nyelvén” – előbb németül, később magyarul – elhangzó homíliák viszont a zsidó felvilágosodás jelképei lettek. Ezek nagyobb része a zsinagógai térhez kötődött. A homiletika eszköze volt a történetiség judaizmuson belüli megtapasztalásának. A zsidó emlékezet liturgikus és rituális csatornáira Salo Wittmayer Baron és Yosef Hayim Yerushalmi is ráirányította a figyelmet. A történeti és helytörténeti kutatás változó időpontokhoz és eltérő személyekhez társítja az első magyar nyelvű zsinagógai szónoklat megjelenését. A magyarországi zsidóság emlékezetében ez ma Löw Immánuel apjának, Löw Lipótnak a rabbinikus működéséhez kötődik. A modern magyar nemzeteszmével és nyelvi magyarosodással szorosan összeforrott a zsidó felvilágosodás nemzeti nyelvű zsinagógai szónoklata, ami egyszerre volt a modern kulturális nemzetkoncepció terjesztője és a zsidó közösség saját helyzetének értelmezési alkalma. A közjogi vita szimbolikus alakjai és a magyar nemzeti irodalmi kultuszok kedvelt kortárs írói – a szimbolikus politika világi formálói – sorra megjelentek Löw Immánuel a homíliáiban.

Az előadás Löw Immánuel beszédgyűjteményeit abból a nézőpontból vizsgálja meg, hogy értelmezhetőek-e olyan modellek megfogalmazásaként, amelyek a zsidóság számára az új társadalmi helyzet kezeléséhez nyújtanak igazodási pontokat, s a külső társadalom számára a zsidósághoz való viszonyuláshoz adnak lehetséges utakat.

A felvetés egyfelől a habermasi /austini illokúciós aktus fogalmából indul ki, másfelől Geertz jelentéslétrehozatalról szóló elméletének valóságmodelleléséből. Az előadás fő kérdése, hogyan fogalmazódnak meg elvárások, programtervek ezekben a beszédekben és az értelmezők számára tekinthetőek-e ezek a valóság megalkotására szolgáló modellekként.

Dr. Gönczi Ambrus, helytörténész, muzeológus

Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Imaházak a Ferencvárosban a Páva utcai zsinagóga felépítése előtt

Bár Ferencváros zsidó lakossága más pesti városrészekhez képest kisebb arányú és számú volt a teljes lakosságot tekintve, az itt élők már a XIX. század közepétől egymás után nyitották meg a vallási életüknek helyet adó imaházakat, közösségi tereket. A nyomtatott sajtóban 1846-ban jelent meg először említés ferencvárosi „tanoda és synagoga” működéséről. Az első levéltári adatok 1871-ből állnak rendelkezésünkre, ekkor Gottgeb Antal építőmester kapott megbízást a mai Kinizsi utca – Ráday utca sarkán álló volt sörfőzde egy részének imateremmé való átalakítására. Középső-Ferencváros legkorábbi egyleti imahelyét 1900-ban alapították, ez először a Márton utca 33-ban, majd 1902-től a Sobieski János utca 22. szám alatt működött Maier Salamon, a Gát utcai Korona Kenyér-gyár tulajdonosának elnökletével. 1901-ből említik források a VIII. és IX. Kerületi Izraelita Nőegyletet a Liliom utca 34. alatt. A szervezet a Lónyay utca 18/B alatt tanoncotthont is működtetett, ahol 30 fiatal ipari tanuló kapott ellátást. 1909-ben a Lónyay utca 15. szám alatt nyílt meg az Első Izraelita Szertartású Komaegylet új központja. A lakóházban imatermet is kialakítottak, amely egészen az 1970-es évek elejéig működött. Ezekről a helyszínekről, épületekről, illetve a Páva utcai zsinagóga telkén már 1910-től működő ideiglenes imaházról is megemlékezik az előadó.

Prof. Dr. Klein Rudolf, egyetemi tanár

Óbudai Egyetem, Ybl Miklós Építéstudományi Kar

Sárkány alaprajzú zsinagógák:

A Páva utcai zsinagóga és történelmi elődei

A sárkány alaprajzú zsinagógák a zsidó imahelyek történetében különös helyet foglalnak el. Egyrészt kötődnek egy sajátos társadalmi helyzethez, másrészt alaprajzilag is igen hasonlóak. Megjelenésük a kora-emancipációhoz kapcsolódik, azokhoz az időkhöz, amikor a zsinagógabelsők hirtelen növekedésnek indulnak, de ennek megmutatása az utcaképben egy különálló reprezentatív épületben még nem lehetséges. Két kiemelkedő példa Lipcse és Arad.

Az egyetlen huszadik századi sárkány alaprajzú zsinagóga a Páva utcai, mely nem az emancipáció hajnalán, hanem alkonyán jelenik meg, amikor a zsidóság elveszíti egyenjogúságát az első európai hivatalos antiszemitizmus kibontakozása során.

E tanulmány a fentebb említett három zsinagóga építészeti meghatározóival és városképi megjelenéseivel foglalkozik.

Dr. habil. Kőnig Tamás DLA, Ybl-díjas építész

BME Építésmérnöki Kar

**Magyarországi Zsinagógák továbbélési lehetőségei általában,
a Szegei Új Zsinagóga jelene és további életének levezetése**

Miközben egy zsinagóga (általában egy „ház”) az állandóságnak, és a kiinduláskori alapelvárásoknak épül, létrehozója korával és lehetőségeivel változó igények, időnként egészen más szerepek, funkciók kell megjelenjenek, jelennek meg. Tehát ugyan egyre nőtt a lehetséges, tőle el is várható élettartam, élete gyakorlatilag elkülönülő szakaszokra oszlik. Ezek az „épülő”, „megépült”, „leépült”, „felújítandó”, „át-, illetve továbbépítendő” állapotok az aktuális használók minden szempontból megalapozott, reális céljait, döntéseit igénylik. Ezen igények kielégítéséhez a történeti és a meglévő állapot alaposan kutató, vizsgált ismerete, a helyszín, a helyi előírások, esetleges időközbeni változások figyelembevétele szükségesek.

Általában is igaz, de - a sajnos lezajlott, ismert okok miatti - változás különösen meghatározó. A történelmünkéből származó jelentős „létszámcsökkenés”, illetve az elvárások változása az épületek jó karban tartásán kívüli módosítását is igényli. Ezen igények leglogikusabban, legegyszerűbben (legolcsóbban is) funkcióváltással, illetve - ha szükséges és lehet, megoldható - funkcióbővítéssel elégíthetők ki. Az újat, illetve az újat (is) lehetővé használhatóságot természetesen az eredeti - és még ma is meglévő - használókat és a zsinagógát mint épületet semmiképpen sem „sértően”, tehát ezekhez kell előállítani. Ez a megváltozó, esetleg csak a meglévő-megmaradót kiegészítő funkció szinte kizárólag a kulturális használat lehet. Ugyanakkor a ma már minden változatban (egy a zsinagógáknál is szükséges kiegészítő funkciók (egészségügyi helyiségek, installáció, irodák és kisebb közösségi terek, büfé) helyiségei nem készülhetnek az építészeti és szerkezetileg is domináns zsinagógatér előnytelen átalakítására, azokból leválasztással.

Mányi István, Ybl-díjas építész

Mányi István Építész Stúdió

A Páva Utcai Zsinagóga múltja, jelene és jövője

1. Építészettörténeti ismertetés

A zsinagógaépítészeti virágzása Magyarországon a századfordulóra esett, amikor a zsidóság az emancipáció után elnyerte a recepciót is, azaz nemcsak a zsidó egyént, de a zsidó vallást is egyenjogúsították. Az iparosodás, kereskedelem fellendülése pedig a zsidóság gazdasági jólétét erősítette meg nagymértékben.

A Páva utcai zsinagóga tervezőjéhez – Baumhorn Lipót nevéhez – több ismert pesti templom is fűződik. Életművében 25 zsinagóga építése, illetve átépítése jelzi építészeti kiemelt tevékenységi körét. Kortársa, Lechner Ödön hatása – a romanticizmus legmodernebb hazai képviselője – döntő befolyással volt Baumhorn Lipót művészetére. Baumhorn jól szervezett alaprajzaival, a zsinagóga jellegének, funkciójának legjobban megfelelő, tradícióban gyökerező, központi elhelyezésű, négyzetes tereivel maradandót alkotott. Fontos benyomásokat szerzett a szegedi zsinagóga tervezésekor, Lőw Immanuellel való együttműködése során.

2. A helyszín

A tervezési területet az Auschwitz Alapítvány javaslatára a Holocaust Alapítvány és a MAZSIHISZ egyetértésével a kormányzat jelölte ki. Ez a döntés hosszú vitára tett pontot, és egyben a Baumhorn Lipót által tervezett, lepusztult zsinagóga helyreállítását is eredményezte. A létesítés részét képezi a ferencvárosi városrész rehabilitációjának.

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 2001. évben pályázatot írt ki a Holokauszt Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény építészeti kialakítására. A megvalósítás a pályázaton I. díjat nyert pályamű alapján történt.

A tervezés időszakában is gyakran merült fel a kérdés a helyszín megfelelőségét illetően. Érkeztek javaslatok felhagyott téglagyár, pályaudvar, transzformátorállomás hasznosítására és visszatérő idea volt a Rumbach Sebestyén utcai zsinagóga igénybevétele is. Az nem állítható, hogy az egyedüli hiteles helyszín a Páva utcai terület lenne, de attól sem lehet eltekinteni, hogy a helyválasztás autentikus körben történt. 60 év mulasztása után megépült a holocaust magyarországi áldozatainak emlékhelye. Autentikus hely.

3. A beépítés

A jelentős autóforgalommal terhelt utcától fasorral védett gyalogoszóna és a bejárat előtti térbővület a megérkezés, gyülekezés, a találkozás tere. A városi forgalom – a gépkocsi parkoló – a fasorral védett külső tér – a templomi előkert – az árkádok – a tetőkert –, a differenciált funkció telepítés folyamatában csendesedik a külső zaj. Így ágyazódik a túlépített városi környezetbe az egyedi intézmény és emlékhely. A hangsúly a csend megidézésén van.

4. A gondolati tér

Az épületet létrehozó gondolati erőterben természeti analógiákat vizsgáltunk. A formálás kifejező eszköze földrengések által, súlypontjukból kimozdított, instabil sziklatömbök képzete, mint adekvát válaszkeresés az emberiség történetét megrázó kataklizmára, amely maga a holocaust. Az építészeti eszközök azt közvetítik, hogy itt minden a normalitáson kívüli térben jött létre, miként a holocaust is értelmezhetetlen az emberiség történelmének belül.

A meggyilkoltak több ezer éves, a megmaradásért folytatott állhatatos küzdelmének jelképét látom, szeretném láttatni ezzel. A genius loci hangsúlyával a zsidóságot, de minden ártatlan, elhurcolt, meggyilkolt emberét.

5. A zsinagógáról

Az épület ugyan nem műemlék, de ferencvárosi helyi védelem alatt áll, ami a rekonstrukció tartalmát illetően egyezik a műemléki követelményekkel. A rekonstruált templomteret multikulturális funkcióval terveztük, olyan programok részére, amelyek nem sértik a kegyeletet. Úgy gondoltuk, hogy a legmegrendítőbb emlékhely maga a helyreállított, gyülekezetét vesztett templomtér lehet, különösen, hogy a pesti zsidóság részleges megmenekülését egy vallásellenes politikai korszak évtizedei követték..... Előadások, hangversenyek, időszakos, képzőművészeti kiállítások minden feltétele adott itt, de a karzaton megépíthető az a multimédiás, érintőképernyős interaktív részleg, ahonnan a jeruzsálemi, washingtoni, berlini múzeumok információs adatbázisát is el lehet érni.

Az állandó kiállítás tervezése nem volt a feladatunk, de a térkapcsolatok rendszerében létrehoztuk annak gondolati – fizikai kereteit, mert enélkül az épület sem értelmezhető. A régi templomhoz kapcsolva a túlélők és utódaik részére imatermet terveztünk.

A holocaust áldozatainak fájdalmas többsége zsidó vallású honfitársunk volt. Ezért lehet hiteles, egyetemes, nemzeti emlékhely a megüresedett templomtér, a hült hely, szakralitás nélkül.

Dr. Oszkó Ágnes Ivett, művészettörténész

Magyar Építészeti Múzeum és

Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ

A szegedi és a Páva utcai zsinagóga helye Baumhorn Lipót építész munkásságában

Baumhorn Lipót Európa legtermékenyebb zsinagógatervezője volt (1860-1932). Huszonhat zsinagógaterve közül huszonkettőt kiviteleztek, és ezzel alkotásai a történelmi Magyarország területén épült zsinagógáknak egy külön rétegét képezik.

A 19-20. század fordulóján - 1886 és 1932 között - nagyjából negyvenöt éven át aktív tervezői tevékenységet folytató Baumhorn forrásként használta zsinagógaépítő elődeinek művészetét, ugyanakkor megtalálta az asszimiláció folyamatában lévő, az aranykor idején működő hitközségek igényeinek legmegfelelőbb zsinagógatípust. Elterjesztette hazánkban a német nyelvterületről kiinduló zsidó felvilágosodás, a haszkala újításait, és kupolás, tornyos, városképileg jelentős épületeket alkotott. A századfordulós virágzás egyik legszebb gyöngyszeme a szegedi új zsinagóga, melynek nemcsak mérete, de dekorációs rendszere is páratlan a zsinagógák műfajában. Az 1920-as évekre alábbhagyott a zsidó közösségek reprezentációs elvárása, és a befelé fordulás, közösségerősítés jegyében a korábbitól eltérő - vagy éppen a párszáz évvel korábbihoz visszatérő - építészeti jegyeket kívántak meg a tervezőépítészől. Ennek a folyamatnak ékes példája a Budapest Ferencvárosában álló Páva utcai zsinagóga, mely diagonális alaprajzával, a telek belsejében elhelyezkedő tömegével a legújabb irányzatok képviselője.

A szerző részt vett a Páva utcai Holokauszt Emlékközpont kiállítóterében látható mindkét kiállítás előkészületeiben, melyek a Páva utcai közösség és zsinagóga, valamint a szegedi zsinagóga (építés)történetét mutatják be. E két szál egyesül tehát a konferencia helyszínéül szolgáló zsinagógateremben, így az előadás alkalmazkodhat az épületdekorációhoz és a közönség által megélt térélményhez - akár vetítés nélkül is.

Dr. Pataricza Dóra, történész

Szegedi Zsidó Archívum

A szegedi zsidó temető szertartási épülete

1906-7-ben Baumhorn Lipót szertartási épületet tervezett a szegedi zsidó hitközségnek. A temetőben álló úgynevezett cinterem jellegzetes alakjával, téglaburkolatával szinte testvére a szegedi új zsinagógának és a hitközség épületének. Szimmetrikus kialakítású, visszafogott kialakítású belterével a zsidó hagyományok szerinti halottbúcsúztatások színtere. Az épület aljában mintegy negyven kripta-fülkét építettek, melyhez a halottakat az épület közepén lévő – ma szőnyeggel letakart – csapóajtón eresztették le. Ezek a kripták ma már nem használatosak, a szegedi talajvíz jelentős mozgásával hónapokon át elérhetetlenek. Az előadásban bemutatom az építés körülményeit, a megrendelőket, az épület feliratait és motívumait, illetve néhány, a kriptában eltemetett személy életét.

Dr. Toronyi Zsuzsanna, igazgató,
Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár
Baumhorn Lipót öröksége a Zsidó Múzeumban

A magyarországi zsidó közgondolkodásban, zsidó művészetről, kultúráról szóló diskurzusban megkerülhetetlenül jelen van Baumhorn Lipót öröksége. Városképeket meghatározó épített öröksége mellett ez köszönhető azoknak is, akik már Baumhorn kortársaiként gondoskodtak arról, hogy az életmű dokumentumai hozzáférhetőek és kutathatóak legyenek. Baumhorn Lipót személyes és szakmai kapcsolati hálójának köszönhető a sok építészeti megrendelés mellett az is, hogy meg nem épült épületei, tervrajzai, esetenként levelezése bekerült a magyarországi zsidó kulturális örökség forrásbázisába, a Magyar Zsidó Múzeumba. Előadásomban a Baumhorn örökség különböző múzeumi-levéltári forráscsoportjait bemutatva a munkásságával összefüggő kapcsolati hálót, Baumhorn személyes és szakmai partnereit mutatom be. Ez, amellet, hogy felhívja a figyelmet az 1920-as, 1930-as évek zsidó kulturális elitjének egy jól körülhatárolható csoportjára, a zsidó művészet-kutatás akkoriban formálódó intézményrendszerének tudománytörténeti jelentőségű eseményeit és intézményeit is bemutathatóvá teszi.

